

УДК 376.112.4

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.77-2.10>

О. С. Філоненко

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки, початкової освіти та освітнього менеджменту
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Т. В. Гордієнко

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки, початкової освіти та освітнього менеджменту
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ВРАХУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті інклюзивна освіта розглядається як спосіб навчання, який має великі перспективи в сучасному суспільстві. Кожна дитина з обмеженими можливостями здоров'я зможе реалізувати право на отримання якісної освіти, адаптованої до її можливостей і потреб, знайти своє місце в житті і реалізувати свій життєвий потенціал.

Проаналізовано поняття «особа з обмеженими можливостями», яке охоплює категорію осіб, життєдіяльність яких характеризується певними обмеженнями або відсутністю здатності здійснювати діяльність способом або в рамках, що вважаються нормальними для людини цього віку. Розглянуто різні професійні підходи до феноменології поняття «обмежені можливості здоров'я» та класифікації обмежених можливостей. Серед підстав для класифікації вибрано такі: причини порушень; види порушень із наступною конкретизацією їх характеру; наслідки порушень, які позначаються на подальшому житті.

Надано характеристики, що здійснюють суттєвий вплив на організацію освітнього процесу початкової школи, в який включається здобувач початкової освіти, а саме: обмеженість або нездатність дитини сприймати візуальну чи аудіоінформацію; проблеми, які виникають внаслідок порушень у роботі опорно-рухового апарату; сповільнений темп перебігу нервових процесів, що зумовлює знижену швидкість сприйняття та опрацювання інформації; труднощі в налагодженні контактів з однокласниками та вчителями у зв'язку з особливостями сприйняття світу; слабкий рівень розвитку комунікативних вмінь та навичок, який виникає через слабку мовну активність або обмежене спілкування з іншими дітьми; відсутність довіри до навколишнього світу, що зумовлено неправильним ставленням оточуючих, страх бути незрозумілим внаслідок усвідомлення себе не схожим.

Подано діапазон відмінностей у розвитку дітей з особливими освітніми потребами та структуровано освітні потреби в тих умовах, котрі необхідні для оптимальної реалізації когнітивних, енергетичних і емоційно-вольових можливостей здобувачів початкової освіти з особливими освітніми потребами, та окреслено коло освітніх потреб дітей з обмеженими можливостями здоров'я в освітньому процесі початкової школи.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна освіта, особливі освітні потреби, особи з особливими освітніми потребами, особи з обмеженими можливостями здоров'я.

Постановка проблеми. Переконаність у тому, що кожна дитина має право на якісну освіту, яка поважає її гідність і сприяє оптимальному розвитку, лежить в основі підходу ЮНІСЕФ до освіти на основі прав людини. Отримання якісної освіти – це право кожної дитини. У Конвенції про права дитини і Конвенції про права осіб з інвалідністю чітко виражена мета забезпечення якісної освіти для всіх і важливість забезпечення необхідної цілісної підтримки для розвитку потенціалу кожної дитини. Якісної освіти можна досягти тільки тоді, коли кожна дитина (в тому числі найбільш вразливі і виключені діти) відвідує школу і отримує

інклюзивну якісну освіту, яка забезпечує їх навичками, необхідними для життя.

Зокрема, діти з обмеженими можливостями зустрічаються з численними формами дискримінації, які призводять до їхнього виключення з суспільства і освіти. Наприклад, дівчатка з інвалідністю мають більш високий ризик гендерного насильства, сексуального насильства, зневаги, поганого поведження і експлуатації.

Відсутність інклюзивних навчальних середовищ, забезпечення необхідними ресурсами та інформацією поглиблює проблеми, з якими діти стикаються в доступі до освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню інклюзивної освіти присвячено багато праць вчених із різних галузей науки – Л. Аксьонової, В. Бондар, Є. Бондаренко, М. Веденіної, М. Власової, О. Глоби, В. Григоренко, П. Горностай, Г. Іващенко, Б. Пузанова, О. Установ та ін.

В Україні окремі аспекти проблеми інтегрованого навчання висвітлюються у працях А. Колупаєвої, М. Сварника, В. Синьова, Н. Софій, М. Шеремет, В. Тарасун, О. Таранченко, А. Шевцова та ін. Особливості інклюзивного навчання в початковій школі аналізують З. Найда, Ю. Ленів, З. Колупаєва, А. Таранченко.

Мета статті. Головна мета цієї роботи – окреслити особливості та підкреслити необхідність урахування індивідуальних особливостей здобувачів початкової освіти з особливими освітніми потребами в освітньому процесі початкової школи, виділити та охарактеризувати освітні потреби осіб з особливими освітніми потребами зазначеної вікової категорії.

Виклад основного матеріалу. Поняття «діти з обмеженими можливостями» охоплює категорію осіб, життєдіяльність яких характеризується певними обмеженнями або відсутністю здатності здійснювати діяльність способом або в рамках, що вважаються нормальними для людини цього віку. Це поняття характеризується надмірністю або недостатністю порівняно зі звичайним у поведінці або діяльності, може бути тимчасовим або постійним, а також прогресуючим і регресивним.

Відповідно до різних професійних підходів до феноменології поняття «обмежені можливості здоров'я» і різних підстав для систематики існують різні класифікації.

В основі педагогічної класифікації таких порушень лежить характер особливих освітніх потреб дітей із порушеннями в розвитку і ступінь порушення.

Найбільш поширеними підставами є такі:

- 1) причини порушень;
- 2) види порушень із подальшою конкретизацією їх характеру;
- 3) наслідки порушень, які позначаються на подальшому житті.

Необхідно зазначити той факт, що деякі підгрупи ООП переходять з однієї класифікації в іншу, інші представлені в поодиноких випадках або з однієї системи об'єднуються в іншу [1, с. 73].

Найбільш популярна, на наш погляд, класифікація О.В. Польовик.

Розрізняють такі категорії дітей із порушеннями в розвитку:

- 1) діти з порушеннями слуху (глухі, слабочуючі, пізньооглохлі);
- 2) діти з порушеннями зору (сліпі, слабозорі);
- 3) діти з порушеннями мови;

4) діти з порушеннями інтелекту (розумово відсталі діти);

5) діти із затримкою психічного розвитку (ЗПР);

6) діти з порушеннями опорно-рухового апарату (ДЦП);

7) діти з порушеннями емоційно-вольової сфери;

8) діти з множинними порушеннями (поєднання 2 або 3 порушень) [3, с. 32].

Таким чином, можна зазначити такі особливості дітей з обмеженими можливостями, які потребують врахування під час включення дитини в діяльність у межах засвоєння нею додаткового плану освіти та передбачають специфічну розробку уроку:

- обмеженість або нездатність дитини сприймати візуальну чи аудіоінформацію;
- проблеми, які виникають внаслідок порушень у роботі опорно-рухового апарату;
- інший темп перебігу нервових процесів (сповільнений), що зумовлює знижену швидкість сприйняття та опрацювання інформації;
- труднощі у налагодженні контактів з однокласниками та вчителями у зв'язку з особливостями сприйняття світу;
- слабкий рівень розвитку комунікативних вмінь та навичок, який виникає через слабку мовну активність або обмежене спілкування з іншими дітьми;
- відсутність довіри до навколишнього світу, що зумовлено неправильним ставленням оточуючих, страх бути не зрозумілим внаслідок усвідомлення себе не схожим на інших (особливо яскраво проявляється у підлітків) [4; 14].

Окреслені вище характеристики різною мірою здійснюють суттєвий вплив на організацію освітнього процесу, в який включається дитина. Згадані групи дітей мають низку особливостей, які відрізняють їх від інших дітей, проте це не є підставою для їхнього виключення з освітнього процесу.

Педагогу варто розуміти, що нині є всі можливості для врахування особливостей різних категорій учнів при організації освітнього процесу, що дає змогу реалізовувати найбільш сприятливий варіант реабілітації дітей з обмеженими можливостями в рамках взаємодії їх з однолітками, які не мають відхилень у розвитку.

Особливі освітні потреби – це потреби в умовах, необхідних для оптимальної реалізації когнітивних, енергетичних і емоційно-вольових можливостей дитини з ООП у процесі навчання.

Когнітивні (пізнавальна сфера) складники – це володіння розумовими операціями, можливості сприйняття і пам'яті (запам'ятовування і збереження сприйнятої інформації), активний і пасивний словник і накопичені знання і уявлення про навколишній світ.

Енергетичні складники – розумова активність і працездатність.

Емоційно-вольова сфера – спрямованість активності дитини, її пізнавальна мотивація, а також можливості зосередження й утримання уваги.

Спеціальні освітні умови, вимоги до змісту і темпу педагогічної роботи, необхідні для всіх дітей з ООП:

1) медична (лікувальна і профілактична) допомога;

2) підготовка дітей до оволодіння шкільною програмою шляхом пропедевтичних занять (тобто формування в них необхідних знань);

3) формування в них пізнавальної мотивації і позитивного ставлення до навчання;

4) уповільнений темп надання нових знань;

5) менший обсяг «порцій» нових знань, а також всіх інструкцій і висловлювань педагогів з урахуванням того, що обсяг інформації, що запам'ятовується, в таких дітей є меншим;

6) використання найбільш ефективних методів навчання (в тому числі посилення наочності в різних її формах, включення практичної діяльності, застосування на доступному рівні проблемного підходу);

7) організація занять таким чином, щоб уникати надмірної стомлюваності дітей;

8) максимальне обмеження сторонньої щодо навчального процесу стимуляції;

9) контроль розуміння дітьми усього, особливо вербального, навчального матеріалу;

10) ситуація навчання має будуватися з урахуванням сенсорних можливостей дитини, що означає оптимальне освітлення робочого місця, наявність звукопідсилювальної апаратури і т.д.

Діапазон відмінностей у розвитку дітей з особливими освітніми потребами надзвичайно великий: від практично нормального розвитку, де відчувають тимчасові і порівняно легко переборні труднощі, до дітей із незворотним тяжким ураженням центральної нервової системи, від дитини, здатної за умов спеціальної підтримки на рівних навчатися разом з однолітками, що нормально розвиваються, до дітей, які потребують адаптованої до їхніх можливостей індивідуальної програми освіти. При цьому настільки виражений діапазон відмінностей спостерігається не тільки по групі з ООП загалом, але й у кожній підкатегорії дітей з особливими освітніми потребами [3, с. 72].

Потреба – найважливіший стимул людської діяльності. Етимологія цього поняття показує його багатоаспектність, розкриває досить широке його значення. Однією з фундаментальних потреб людини є потреба в освіті. Вона виникає і розвивається в певному соціальному контексті, проявляючись у різних видах діяльності [2].

Освітня потреба являє собою зумовлене соціокультурними домінантами активно-діяльній ставлення людини до сфери знання, що є сутнісною характеристикою його розвитку, самовизначення і самореалізації. Потреба в освіті – це складна комплексна потреба, що має свою структуру і конкретизує в таких потребах, як потреби в знаннях, уміннях, навичках, спілкуванні, самоосвіті, самореалізації, самоактуалізації.

Аналіз потреби як внутрішнього джерела цілеспрямованої діяльності людини є дуже важливим, оскільки дозволяє визначити їх цільову орієнтацію. У той же час це дає змогу виявити ступінь збігу потреби особистості з громадськими уявленнями про освітні потреби дітей з обмеженими особливостями здоров'я.

Діти з обмеженими можливостями здоров'я мають особливі освітні потреби. О.П. Крижанівська розуміє під терміном «особливі освітні потреби дітей» «спектр освітніх та реабілітаційних засобів і умов, яких потребують діти цієї категорії і які їм необхідні для реалізації права на освіту та права на інтеграцію в освітньому просторі освітньої організації» [2].

Г.М. Уманець визначає «особливі освітні потреби» дітей як «потребу в загальній освіті», що розуміється «як соціальне відношення між тими чи іншими суб'єктами освітнього процесу» [5, с. 43].

Таким чином, потребу не можна атрибутовувати одному тільки суб'єкту, як щось, що лише йому належить, вона включає в себе ставлення мінімум двох суб'єктів, один з яких виступає адресантом, а інший – адресатом соціального запиту. Поняття «особливі потреби» ставить на передній план педагогічні рішення, пов'язані із самою дитиною, її вихованням, поліпшенням її життєвої, навчальної ситуації.

Продовжимо позначати коло освітніх потреб дітей з обмеженими можливостями:

– потреба в якомога більш ранньому виявленні первинного порушення в розвитку;

– потреба в цілеспрямованому спеціальному навчання, яке має починатися відразу ж після діагностики первинного порушення в розвитку, незалежно від віку дитини. Ігнорування цілеспрямованої психолого-педагогічної допомоги призводить до незворотних втрат у досягненні можливого рівня реабілітаційного потенціалу дитини;

– потреба в своєчасному визначенні всіх напрямів труднощів, які можуть виникнути у дитини через характер первинного порушення і вік, в якому воно настало;

– потреба у введенні в зміст навчання дитини з обмеженими можливостями спеціальних розділів, орієнтованих на цілеспрямоване рішення задач її розвитку. Наприклад, дитина з порушенням зору, зору і слуху, інтелекту потребує спеціального розділу навчання – соціально-побутової

орієнтації, де вона вивчає функції різних соціальних служб і правила елементарного соціального поведінки в побуті, правила соціального взаємодії, комунікації;

- потреба в побудові «обхідних шляхів» навчання, використанні специфічних засобів, які не застосовуються в освіті дитини, що нормально розвивається;

- потреба в індивідуальному підході, цілісності планування і реалізації індивідуального освітнього маршруту, адаптованої освітньої програми;

- потреба в системному моніторингу успішності оволодіння дітьми адаптованою освітньою програмою і відповідності цих програм їхнім пізнавальним можливостям;

- потреба в специфічному використанні традиційних методів навчання. Корекційна спрямованість застосування традиційних методів навчання, а також корекційна спрямованість предметного викладання, виховного впливу та дозвільної діяльності;

- потреба в тому, щоб проведення корекційно-педагогічного процесу здійснювалося спеціальними педагогами (тифлопедагога, сурдопедагог, дефектологами, логопедами);

- потреба в організації доступного освітнього середовища;

- потреба у включенні сім'ї в процес освіти дитини і особлива підготовка батьків силами фахівців;

- потреба в медико-психолого-педагогічному супроводі;

- потреба специфічної роботи з професійної орієнтації;

- потреба у всебічній оцінці потреб і необхідних ресурсів для нормального функціонування сім'ї дитини з обмеженими можливостями [2].

Висновки і пропозиції. Інклюзивна освіта – прогресивний спосіб навчання, який має великі перспективи в сучасному суспільстві, і це дає надію, що кожна дитина з обмеженими можливостями здоров'я зможе реалізувати право на отримання якісної освіти, адаптованої до її мож-

ливостей і потреб, знайти своє місце в житті і реалізувати свій життєвий шанс і потенціал.

Діапазон відмінностей у розвитку дітей з ООП надзвичайно великий: від практично нормального розвитку, коли діти відчувають тимчасові і відносно легко переборні труднощі, до незворотно тяжкого ураження центральної нервової системи, від дитини, здатної за умови спеціальної підтримки на рівних навчатися разом з однолітками, що нормально розвиваються, до дітей, які потребують адаптованої до їхніх можливостей індивідуальної програми освіти.

Освітня потреба являє собою зумовлене соціокультурними домінантами активно-діяльнісного ставлення людини до сфери знання, що є сутнісною характеристикою її розвитку, самовизначення і самореалізації. Потреба в освіті – це складна комплексна потреба, що має свою структуру і конкретизується в таких потребах, як потреби в знаннях, уміннях, навичках, спілкуванні, самоосвіті, самореалізації, самоактуалізації.

Список використаної літератури:

1. Клім-Клімашевська А. Освіта дітей з особливими потребами в умовах інклюзії: досвід Польщі. *Рідна школа*. 2015. № 3. С. 72–74.
2. Крижанівська О.П., Каленська О.О. Етимологія поняття «діти з особливими потребами» у вітчизняному освітньому просторі. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/3198/1/14_kryzh.pdf
3. Польовик О.В. Проблеми життєдіяльності дітей з особливими потребами в сучасному суспільстві. *Сучасна теорія і практика соціальної роботи* : збірник наук. пр. Хмельницький: ХІСТУніверситету «Україна»; [голов. ред.: М.Є. Чайковський]. 2010. С. 99.
4. Родненко М. Інклюзивна освіта: за результатами моніторингу. *Управління освітою*. 2012. № 16. С. 12–17.
5. Уманець Г.М., Кобзар О.В., Кулеш В.О. Інклюзивна освіта. Особливий дитині – особлива увага. Донецьк: Витоки, 2010. 135 с.

Filonenko O., Hordienko T. Taking into account the individual features of students with special educational needs in the educational process of primary school

The article considers inclusive education as a way of learning that has great prospects in modern society. Every child with disabilities will be able to exercise the right to receive a quality education adapted to their abilities and needs, to find their place in life and to realize their life potential.

The concept of "person with disabilities" is analyzed, which covers the category of persons whose life is characterized by certain limitations or lack of ability to carry out activities in a way or within the framework considered normal for a person of this age. Different professional approaches to the phenomenology of the concept of "health disabilities" and the classification of disabilities are considered. Among the grounds for classification are selected as follows: causes of violations; types of violations with the subsequent specification of their nature; the consequences of violations that affect later life.

The characteristics that have a significant impact on the organization of the educational process of primary school, which includes the applicant for primary education, namely: limited or inability of the child to perceive visual or audio information; problems that arise due to disorders of the musculoskeletal system; slowed down the pace of nervous processes, which leads to reduced speed of perception and processing of information;

difficulties in establishing contacts with classmates and teachers due to the peculiarities of perception of the world; weak level of development of communication skills, which arises due to poor language activity or limited communication with other children; lack of trust in the world around us, due to the wrong attitude of others, fear of not being understood due to self-awareness is not similar.

The range of differences in the development of children with special educational needs is presented and the educational needs in the conditions necessary for the optimal realization of cognitive, energetic and emotional-volitional abilities of primary school students with special educational needs are structured and the educational needs of children with disabilities are outlined. in the educational process of primary school.

Key words: *inclusion, inclusive education, special educational needs, persons with special educational needs, persons with disabilities.*